

”פרדס רימונים” לרבי שם טוב אבן-שפרוט

(מתוך כתב יד ודפוסים ישנים [בשלבי עריכה])

א. תולדות המחבר

ב. החיבור ‘פרדס רימונים’ ושיטת הפירוש

ג. דוגמה מתוך פירושו (למנחות דף קי)

א. תולדות המחבר

המאור הגדול, הרב המובהק השלם בכל החוכמות,¹ דיין, מדקדק, מתרגם, פילוסוף אלוקי, פרשן, מקובל ורופא² – אלו הם מקצת משבחיו של רבינו, רבי שם-טוב ב”ר רבי יצחק אבן שפרוט, מחכמי ספרד בדורו של הריב”ש (1475 למנינים), כפי שמתוארים בספרים מפי חכמים וסופרים.

רבי שם-טוב נולד בטודילה-נאברה לאביו רבי יצחק אבן שפרוט. בעודו צעיר לימים, נאלץ להילחם בעד עמו והוזמן לוויכוח עם הנוצרים. בחלק מן הוויכוחים אף היה שותף עם רבי יוסף אלבו (בעל ספר ‘העיקרים’), שהיה ראש המדברים בוויכוחים מעין אלו. בעקבות ויכוחים אלו חיבר ספר מקיף בשם ‘אבן בוחן’ על ענייני הוויכוחים, המוכיח את אמיתות תורתנו הקדושה ונצחיותה. כתוצאה מן המלחמה שניטשה בנאברה בין קאשטיליה לאנגליה, ברח רבינו מטודילה והתיישב בטראגונה שבאראגון – עיירה הסמוכה לטודילה.

כרב ודיין במקומו, הפנה רבינו מספר שאלות (בדיני ממונות ובהלכות חוה”מ) לריב”ש – מגדולי חכמי ספרד המובהקים בדורו, ובסיום תשובותיו אליו חתם הריב”ש: “דורש שלומך ונאמן אהבתך...”. (שו”ת הריב”ש סי’ רעא, ו).

רבי שם-טוב חיבר מספר חיבורים, ביניהם ‘אבן בוחן’ (המוזכר לעיל) – שאותו כתב בעברית ונדפס בספרדית ובאנגלית.³ ‘צפנת פענח’ – ביאורים לפירושי רבי אברהם אבן

1. לשון שער הספר בדפוס זיטאמיר.

2. עיי’ אטלס ‘עץ חיים’ לר’ רפאל הלפרן וספר ‘דברי ימי ישראל’ גרץ, חלק ח עמ’ כב.

3. בכמה מקומות לאורך ‘פרדס רימונים’, מפנה רבינו לספרים אלו (ראה לדוגמא בסוף פירושו לסנהדרין פרק שביעי: “בצפנת פענח הארכתי הדבר בשלמות יעויין שם”. ובמסכת ב”ב עה ע”א הפנה לספרו ‘אבן בוחן’ ואלו דבריו: “ומי שירצה להבין זה בשלמות יעייין במה שכתבתי ב’אבן בוחן’ בשער ‘תחיית המתים’, ויתבאר לו בראיות ברורות זה. הסתכל, אתה המעיין, איך באו כל אלו ההגדות מבארים סודות גדולות, עניינים נוראים, נעלמים מעיני החכמים, ישתבח האל, אשר גלה לנו דעתם ועמדנו על סודם”).

עזרא על התורה.⁴ ספר 'אוצר טוב' – על מורה הנבוכים לרמב"ם,⁵ ספר תקציר לפירושו של רבינו בחיי על התורה, השגות על ספר 'מלחמות השם' המיוחס לר"י קמחי ועוד. כל האחרונים נותרו בכתב יד.

הספר 'פרדס רימונים' על אגדות הש"ס נדפס בסבינוטה (1554) ולאחר מכן ביזטאמיר (1866), ועוד במהדורות צילום של הנ"ל.

ב. החיבור 'פרדס רימונים' ושיטת הפירוש

הספר 'פרדס רימונים' הוא ביאור אגדות חז"ל המקיף את רוב רובן של מסכתות הש"ס. לפנינו ספר נדיר של אחד מן הראשונים, המבאר אגדות חז"ל באופן סדור ומקיף כמעט על כל מסכתות הש"ס. רבינו התעורר לכתוב את הפירוש בעקבות "מלעיגים על תורתנו הקדושה לעיני כל העמים", כלשונו בהקדמה לביאור, ומכיוון שלא נמצאו פירושים בזמנו, שהציבור יוכל להבינם, וודאי לא אומות העולם. לדבריו בהקדמתו, לא נחה דעתו מביאורו של הרשב"א לאגדות חז"ל על דרך הפילוסופיה, ולכן כתב פירוש על דרך הפשט, בעקבות דרכם של הרמב"ם ורבי אברהם אבן עזרא ז"ל, באופן שיהיה תואם את קבלת מסורת האומה, ויחד עם זה מובן "ויכול אדם לדבר בהם לעיני כל האומות". עם זאת, רש"ט סבור שלא כל מילה בדברי חז"ל רומזת בהכרח לתוכן פנימי, ושחלקן הן משלים שנועדו "לחדד התלמידים" או "לכסות על שאר סיפוריהם".

שמו של הספר 'פרדס רימונים', ניתן לו בעקבות דמיון האגדות לרימון – שתוכנו הוא העיקר וטוב למאכל וקליפתו שומרת את הפרי.⁶ וכך גם באגדות – הנגלה שומר על התוכן הנסתה. המילה 'פרדס' רומזת מן הסתם לראשי התיבות: פשט, דרש, רמז וסוד, הטמונים בעומקן של אגדות חז"ל. על פי 'הרוקח' בהקדמתו, גימטריית המילה 'רימונים' (עם הכולל)

-
4. ואף שם נוסף בחלק מכ"י נספח בשם 'שער ההגדות' על הגדות חז"ל. כאן חשוב לציין, ישנו ספר נוסף הנקרא 'צפנת פענח' לר' יוסף בן אליעזר (המכונה בטעות 'טוב עלם'), 1385 לערך, שאף הוא בא לבאר את דברי ראב"ע על התורה! על ביאורו של ראב"ע על התורה נכתבו לאורך השנים עשרות רבות ואולי מאות של פירושים.
  5. לאחרונה ערך ופרסם דב שוורץ חלקים ממנו.
  6. עיין בהקדמת רבינו, 'ולכן קראתי שם ספרי זה פרד"ס רמוני"ם, שכמו שהרימונים, תוכן העיקר ודבר נחמד למראה וטוב למאכל, וקליפתו שומר הפרי, כן דברי ההגדות, תוכן העיקר טוב מאד, ונגלם שומר תוכם, לבל יתעללו בהם נכרים, כמו שפירשתי. וייתכן, שרומז ללשון הגמרא חגיגה ט"ו ב': "רבי מאיר רימון מצא, תוכו אכל וקליפתו זרק". ועיין עוד בהקדמת המו"ל, לדפוס זיטאמיר עמוד שישי: "טעם למה שקרא הרב המחבר שם הספר פרדס רימונים, כבר מצאו קורא יקר בדברי הקדמתי זו (- עיין משל מתוק שהביא בעמוד השלישי להקדמתו) שהוא על דרך מליצת חז"ל "..."תוכו אכל וקליפתו זרק" והרב ז"ל הגביה את קורנס הביקורת... לשבר את הקליפות הקשות שעליהן כדי להוציא התוך שבהן".

= 357, כגימטריית שמו של המחבר 'שם טוב'. רש"ט מפנה, לאורך פירושו לדברי הרמב"ם, ראב"ע ולשאר ספריו שלו, ומשמע שהיו נפוצים בעת כתיבת חיבור זה ושהוא המאוחר מבין ספריו.

להלן דוגמא מסוף מסכת מנחות העוסקת בטעמי הקרבנות.

ג. דוגמה מתוך פירושו (למנחות דף קי)

"שיר המעלות, הנה ברכו את יי' כל עבדי יי' העומדים בבית יי' בלילות",⁷ מאי "בלילות"? אמר רבי יוחנן: אלו תלמידי חכמים העוסקים בתורה בלילות, מעלה עליהם הכתוב כאלו הם עסוקים בעבודה לעולם.⁸

עוד שם: אמר רב גידל אמר רב: מזבח בנוי למעלה⁹ ומיכאל השר הגדול¹⁰ עומד ומקריב עליו קרבן.¹¹

כונת רב גידל, כי הקרבנות באות להשפיע כחות עליונות מאת 'שכל הפועל',¹² ברצון השם,¹³ ברוך הוא, על בעל הקרבן.¹⁴ או להניח כעס מדת הדין, כדעת

7. תהילים קלד, א.
8. כך הוא בדפוסים, ובגרסה אצלנו בגמרא, נראה שמילה זו שייכת למשפט הבא עיין בהערה לקמן שיש לראות את הפירוש עפ"י כל דברי הגמרא בהקשר הסוגיה.. ויתכן, שבמקום: 'עוד שם' שנאמר לקמן, יש לגרוס: וכו', שכן המילה לעולם מופיעה כתחילת הדרשה הבאה בגמרא.
9. כך הוא בדפוסים, ובגרסה אצלנו בגמרא ליתא.
10. עיין דניאל יב, א.
11. גרסת הגמרא: "שיר המעלות... "לעולם זאת על ישראל" (דברי הימים ב ב, ג) א"ר גידל אמר רב: זה מזבח בנוי ומיכאל שר הגדול עומד ומקריב עליו קרבן.. ויש לראות את הדברים בהקשרם המלא כפי שמובא בגמרא.
12. במשמעות המושג 'השכל הפועל', עיין מו"נ ח"ב ד ו-לז). שביאר שה' פועל על הבריאה באמצעות "השכל אשר שפע עלינו מהשם יתעלה הוא הדיבוק, אשר בינינו ובינו, והרשות נתונה לך, אם תרצה לחזק הדיבוק הזה - תעשה, ואם תרצה להחלישו מעט מעט עד שתפסקהו - תעשהו" (שם ח"ג נא). דרך השכל הפועל גם מגיע אלינו השפע האלוקי.
13. רבינו הדגיש: "ברצון ה' ב"ה" על מנת למנוע טענת כפירה שרווחה בקרב הפילוסופים, שאם אדם מקריב קורבן, או פועל איזו התקרבות שהיא, כביכול ה' מחויב להשפיע עליו (כפי שנראה מן הכוזרי מאמר א, א, ובמו"נ ח"ב, לב הדגיש הרמב"ם, שהשקפת היהדות, בניגוד לדעת הפילוסופים, היא שהשלם בתכונותיו ובמידותיו וכו' אפשר שיתנבא ואפשר שלא יתנבא, כפי רצון ה' או כפי שגזרה חכמתו).
14. "...וטעם להזכיר הקרבנות קודם המצוות, כי השכינה תשוב אל מקומה אם לא ישמרו תורת העולה..." ראב"ע על ויקרא א, א, ועיין שם שהביא טעמים נוספים - סוג של כופר (מלשון 'כפרה'), ומצד דאגה לפרנסת הכוהנים שבמקדש.

הרמב"ן בפרשת 'ויקרא'¹⁵ או רמז שמתנועות הגלגלים, יתחייב בעולם השפל, ההויה וההפסד,¹⁶ והוא אשר כנה בשם 'מזבח'.¹⁷

15. א, ט, אלו דבריו: "...ואמר הרב במורה הנבוכים (ח"ג מו, ועיין שם אף בפרק לב) כי טעם הקרבנות בעבור שהמצרים והכשדים, אשר היו ישראל גרים ותושבים בארצם מעולם, היו עובדים לבקר ולצאן, כי המצרים עובדים לטלה... ואנשי הודו עד היום לא ישחטו בקר לעולם. בעבור כן, צוה לשחוט אלה השלשה מינין, לשם הנכבד... כי כל מדוה וכל חולי, לא יתרפא כי אם בהפכו... והנה הם דברי הבאי, ירפאו שבר גדול וקושיא רבה על נקלה, יעשו שולחן ה' מגואל, שאיננו רק להוציא מלבן של רשעים וטפשי עולם, והכתוב אמר כי הם "לחם אשה לריח ניחוח"! וגם כי לפי שטותם של מצרים לא תתרפא מחלתם בזה, אבל תוסיף מכאוב, כי מחשבת הרשעים הנזכרים לעבוד למזל טלה ומזל שור שיש להם כח בהם כפי מחשבתם ולכן לא יאכלו אותם לכבוד כחם ויסודם אבל, אם יזבחו אותם לשם הנכבד זה כבוד להם ומעלה, והם עצמם כך הם נוהגים כמו שאמר: "ולא יזבחו עוד את זבחייהם לשעירים". ועושי העגל זבחו לו... ויותר תתרפא המחלה באכלינו מהם לשובע שהוא אסור להם ומגונה בעיניהם ולא יעשו כן לעולם.
- ...ויותר ראוי לשמוע הטעם שאומרים בהם, כי בעבור שמעשי בני אדם נגמרים במחשבה ובדבור ובמעשה, צוה ה' כי כאשר יחטא יביא קרבן: יסמוך ידיו עליו כנגד המעשה, ויתודה בפיו כנגד הדבור, וישרוף באש הקרב והכליות - שהם כלי המחשבה והתאוה, והכרעים, כנגד ידיו ורגליו של אדם העושים כל מלאכתו, ויזרוק הדם על המזבח, כנגד דמו בנפשו, כדי שיחשוב אדם בעשותו כל אלה כי חטא לאלוקיו בגופו ובנפשו, וראוי לו שישפך דמו וישרף גופו - לולא חסד הבורא, שלקח ממנו תמורה ופך - הקרבן הזה, שיהא דמו תחת דמו, נפש תחת נפש, וראשי אברי הקרבן כנגד ראשי אבריו... ואלה דברים מתקבלים, מושכים את הלב כדברי אגדה.
- ועל דרך האמת, יש בקרבנות סוד נעלם... שאמרו רבותינו... הקרבנות שלא נאמר בהם לא "אל" ולא "א-להיך"... (-שמות של בחינת מידת הדין) אלא שם המיוחד... אבל הענין... שנאמר 'את קרבני לחמי לאשי, והזביחה לשם ה' לבדו, שלא יתכוין לדבר אחר...".
- עייין בריטב"א בספר הזיכרון, שהשיב בטוב טעם על קושיות הרמב"ן הנ"ל, והדברים סדורים נפלא במאמרו של הרב קלמן כהנא 'מחשבת הקורבנות'.
16. בביאורו לסנהדרין לח ע"ב: "גלמי ראו עיניך... רמז להילי שממנו נתוהה כל הוה בעולם השפל... וכן לפני כן בדף לח ע"א: "רצו זה, שגלה לו סוד מערכת השמים והדברים המתחייבים ממנו". ועיין עוד בהקדמת ראב"ע לעשרת הדברות (שמות כ) שכתב: "...השם ברא העולם האמצעי, והוא מושל על העולם השפל כפי שיש במערכת המזל, כל עם מטוב או רע, כן יקרנו, כי כן חלק לו השם. והנה היתה במערכת ישראל כפי כוכבי מזלם, להיות עוד עובדים, והשם בכוחו, למען אהבת האבות, חדש אותות בעולם השפל, שלא היה בממשלת העולם האמצעי, והוציא ישראל מרשות המזלות להיות לו לעם נחלה...".
17. הדברים מקבילים, לדבריו בתחילת המסכת: "...כי הארון והשלחן והמנורה, שהם רומזים לשלושה עולמות. הארון - לעולם השכל שבו התורה; והמנורה - לעולם האמצעי, שבו הכוכבים והמזלות המאירות; והשלחן, לעולם השפל, שבו ההויה וההפסד. ושלשתן קשורים זה בזה". אם כן, בדומה לשולחן לחם הפנים הרומז "לעולם השפל (העולם הזה, החומרי) שבו ההויה וההפסד" אף במזבח ישנם קרבנות, שהיתה להם הויה (לפני שחיתתם) ונפסדו (בשרפתם על גבי המזבח). וייתכן שבנה את ההקבלה הנ"ל על בסיס דברי חז"ל ששולחנו של אדם דומה למזבח (מנחות צז ע"א).

ומיכאל¹⁸ המעלה עליו, רמז ל'שכל הפועל', המשפיע עליו בלי זמן ותנועה.

ובהכין סליקא לה מסכתא.

רבינו מבאר את עניין הקרבת הקרבנות במספר טעמים:

1. הרעפת שפע אלוקי על המקריב.
2. ביטול שלטון מידת הדין על המקריב, על ידי התייחסות והתמסרות המקריב לה' באמצעות הקרבן.
3. השפעה על העולם האמצעי' – ההיולי, המשפיע על העולם הזה ללא תלות זמן ומקום. וזה מה שרמזו בשם 'מיכאל' – הכוח הרוחני המשפיע; וה'מזבח' הוא העולם הזה, המושפע המתחדש והנפסד.

---

18. דבריו אלו בנויים על דברי ראב"ע על דניאל י, כא, ואלו דבריו שם: "...על דבר המלאכים... הם סודות עמוקות לא יבינום רק אחד מני אלף, ואומר בסוד התולדות... וחכמת הגלגלים ותנועתם, עם דברי המשרתים והמזלות ועתה ארמוז לך רמיזות כי 'כבוד אלהים הסתר דבר' ואתה שים לבך לתבונה והשם יתן לך חכמה, נאום אברהם המחבר. הנה נא הואלתי לדבר: האחד שהוא טרם החשבון... הוא עולם הראשון כנגד העולמות שהם אחריו וזה העולם אינו גוף והוא הנקרא מראה כבוד השם העליון... והעולם השני שהוא התיכון שם נשמות צורות אמת בלא גופות, גם נשמות בגופות ואין להם מספר אצלינו... כי אין להם הפך או תמורה או שינוי בעצמם, רק על דרך מקרה במערכת תנועתם וזה העולם יקרא 'היכל הקדש' והם 'שמי השמים' ושם 'כסא הכבוד' ושם מיכאל וגבריאל... וכתוב על זה העולם הללוהו כל מלאכיו גם צבאיו גם המשרתים גם שני המאורות... והעולם השלישי הוא מתחת לרקיע וכולו מלא גופות דקות גם עבות וגופות יש בהם נשמות גם רוחות, גם נפשות, והאדם לבדו הוא סוד זה העולם השפל ובעבורו נברא ונשמתו קשורה בנשמות העליונות ובעבור כי המדבר אדם, גם השומע הוא אדם, על כן העליונים על האדם, גם השפלים על מתכונת האדם והנה (י) אדיר העליונים וישפילם...".

יש לציין, כי במסורה נחשב מיכאל לשר-השרים ולשרם של ישראל. ובמסכת חגיגה דף יב: הרחיב עוד רבינו בעניין. אלו דבריו שם בעקבות דברי הגמרא: "זבול, שם מזבח בנוי, ומיכאל שר הגדול מקריב עליו קרבן... וזבול, הוא ההיולי אשר תמיד לובש צורה ופושט צורה, וזהו מיכאל השר הגדול מקריב עליו קרבן, רמז ל'שכל הפועל', שפועל בו בתמידות...".

תגובות

